

Het Fochteloërveen als kraamkamer voor Kraanvogels *Grus grus*

Herman Feenstra

In 2003 waren twee paren Kraanvogels aanwezig in en om het Fochteloërveen. Beide waren succesvol en brachten samen drie jongen groot. Het Fochteloërveen speelt een cruciale rol als broed- en slaapplek voor de prille populatie Kraanvogels in Nederland. De vernatting en de aankoop van een flinke buffer om het gebied hebben de Kraanvogels in de kaart gespeeld.

Nog maar sinds kort broeden er weer Kraanvogels in Nederland. Het is zaak om gedrag en broedsucces, en daarmee de eisen die de vogels stellen aan hun leefomgeving, nauwgezet in kaart te brengen. Bij de inrichting van het landschap in ons overvolle land, wordt namelijk maar al te gemakkelijk toegegeven aan de druk van de opdringende menigte en wordt niet zelden voorbij gegaan aan de levensbehoeften van dieren. Onwetendheid is daarbij de meest gebruikte dekmantel. In dit artikel wordt verslag gedaan de lotgevallen van de twee broedgevallen die Nederland in 2003 rijk was.

Onderzoeksgebied

Het Fochteloërveen inclusief het Esmeer en de Norgerpetgaten betreft een restant hoogveen van circa 2000 hectare. Het plaatsen van kades in het restant hoogveen heeft geleid tot meer open water. De kern van het gebied is vrij rustig en wordt doorsneden door een enkel fietspad van Appelscha naar Veenhuizen. Aan de oostkant ligt het Bankenbos. Deze boswachterij is verboden voor publiek door een penitentiaire inrichting. Aan de zuidkant direct grenzend aan het veen ligt een bufferzone van meer dan 1000 hectare voormalige landbouwgrond. De bufferzone bestaat uit ruige graslanden met flink wat pitrus.

Korte historie

Tussen 1992 en 1998 werden in het Fochteloërveen eerst onvolwassen Kraanvogels en later ook volwassen Kraanvogels gezien. In 1999 en 2000 waren er broedverdachte Kraanvogels in het gebied. In 1999 werd balts en copulatie gezien op 16 mei. Van 23 mei tot 28 juni gedroegen de vogels zich heimelijk in het Centrale deel van het veengebied (Feenstra 1999). In 2000 verdwenen de vogels eind april waarschijnlijk vanwege het lawaai door de bouw van een uitkijktoren aan de rand van het Fochteloërveen. In 2001 werd het eerste nest in Nederland gevonden. Er werd 1 ei gelegd en omstreeks 8 mei een jong geboren. Het kleintje groeide voorspoedig op en werd tot in december gezien. Dit paar broedde in 2002 weer, maar zonder succes. Een later dood gevonden volwassen exemplaar betrof waarschijnlijk het vrouwtje van dit paar. Een tweede paar was in 2002 wel succesvol en bracht één jong groot dat tot in december werd waargenomen.

Resultaten in 2003

Het eerste paar

De voorafgaande winter was koud. Nadat ik de Kraanvogels op 8 december 2002 voor het laatst had gezien, zag ik ze pas weer op 23 februari. Er was een paar, een extra volwassen vogel en begin maart kwam er nog een onvolwassen exemplaar.

Een maïspancel op 2750 meter van het nest werd door het paar als baltsplaats gebruikt. Op 1 maart werd de paringsmars en copulatie voor de uitkijktoren in het veengebied gezien. Op 4 maart volgde een korte dans en werd gras opgepikt.

Van 1 tot 24 maart werden copulaties gezien op een vaste baltsplaats in de vroege ochtend en kort voor zonsondergang. De twee solitaire Kraanvogels foerageerden geregeld op dezelfde plek als het paar. Het volwassen mannetje had interesse voor het onvolwassen beest.

Het volwassen mannetje werd in maart geregeld verjaagd door het mannetje van het paar. Na een verjaagvlucht vloog het solitaire mannetje meestal richting Tachtig Bunder. In de loop van maart werd ook de tolerantie ten opzichte van het onvolwassen exemplaar minder. Op 21 maart werd het paar op 600 meter van het toekomstige nest gezien en na 24 maart zag ik ze niet meer op de baltsplaats. Enkele dagen voor de eileg bevond het solitaire mannetje zich in de buurt van het paar, dat dezelfde nestplaats gebruikte als in 2002. Het eerste ei werd gelegd rond 27 maart, maar liefst twee weken vroeger dan in 2002.

Op 12 april heb ik het nest bezocht. Eén Kraanvogel liep stiekem weg en vloog daarna op zonder geluid te maken. Na 5 minuten kwam de Kraanvogel terug en liet een zacht kruu horen vlak boven me. Er lagen twee eieren in het nest (foto 1).

Omstreeks 26 april werden de jongen van het eerste paar geboren. Op 3 mei werd het nest niet meer gebruikt en waren de Kraanvogels vertrokken. Omdat de eerste week hooguit een hectare wordt gebruikt, was de omgeving van het nest helemaal platgelopen. Van en naar het nest liepen wissels. De familie Kraanvogel verhuisde naar een laagte gevuld met water met een paar eilandjes. Het eerste paar werd op 30 mei herontdekt, poetsend op de slaapplek. De jongen werden niet gezien. De ouders hadden mij na een kwartiertje in de gaten en liepen met kromme rug een stuk berkenopslag in. Naar aanleiding van een drietal waarnemingen en vindplaatsen van ruiveren, schat ik het activiteitsgebied van de 7 weken oude jongen op 75 hectare.

Op een leeftijd van 12½ week (24 juli) werden ze voor het eerst buiten het veengebied gezien door Janco Mulder. De dagen erna werden ze vaker gezien. Ze foerageerden op geoogste graanpercelen, maar ook in percelen graan die nog niet waren geoogst. Halverwege augustus doken de vogels bijna dagelijks op tussen het Fochteloërveen en de bossen van Ravenswoud. Ook in september, oktober en november werd op geoogste graan-, maïspancelen en grasland gefoerageerd. Er werd op verschillende plekken in het Fochteloërveen geslapen. Op 16 november zag ik de familie met 2 jongen voor het laatst.

Het tweede paar

Tussen 13 april en 11 mei werd de duet-roep van een tweede paar gehoord. Het geluid leek op de duet-roep van het andere paar, maar was ervan te onderscheiden. Tussen 14 april en 9 mei werd het nieuwe paar vijf keer verjaagd van potentiële broedplaatsen door het mannetje van het andere paar. In noordoosthoek van het gebied werden ze met rust gelaten. Op deze plek werd de duet-roep op 17 april en 11 mei gehoord.

Foto 1. Legsel van het eerste paar Kraanvogels, Fochteloërveen 12 april 2003 (Herman Feenstra). *Clutch of one of the first Common Crane pair Fochteloërveen 12 april 2003 (Herman Feenstra).*

Foto 2. Tweede paar Kraanvogels met kuiken foeragerend in grasland randzone Fochteloërveen 8 juli 2003 (Herman Feenstra). *Pair of Common Cranes foraging with chick, Fochteloërveen 8 july 2003 (Herman Feenstra).*

Op 7 juli werd vrijwel zeker dit kranenpaar met een kuiken van c.3 weken oud waargenomen in de bufferzone. Qua timing klopt het in elk geval: nestbouw van 11-15 mei, broeden 16 mei-15 juni. Tussen 7 en 11 juli werd geregeld op grasland gevoerageerd en pikten de Kraanvogels honderden prooien uit de grond (zie foto 2). Op 7 en 8 juli kon ik 13 keer duidelijk zien dat het jong een regenworm werd voorgehouden. Door aan de rand van het grasland te foerageren kon de familie bij onraad het maïspaneel induiken. Tijdens alarm stond één Kraanvogel direct achter de eerste rij maïs te loeren totdat het gevaar geweken was.

Tijdens het foerageren liep het jong tussen beide ouders in. Op 7 juli werd er gemaaid, geschud en was het druk op de plek waar de vogels foerageerden. Ook de weken erna was er veel activiteit in de buurt. De kranen trokken zich terug en hun activiteitsgebied werd erg klein. Tussen uitkomst en het vliegvlug worden van het jong werd naar schatting 30-50 hectare gebruikt en tussen 11 juli en 3 september c. 10-25 hectare.

Het nest lag aan de rand van een ven, dat in het midden vrij open is, met aan de randen pitrus en een rietkraag.

In de buurt waren bos, heide, boomwallen, enkele graanakkers, ruige graslanden en aardappelakkers aanwezig. De ruige graslanden en graanpercelen hadden een dubbele functie: de vogels konden hier eten en vonden er dekking. Nadat beide percelen waren geoogst en de dekking verdween werd de bosrand tijdens onraad gebruikt. Wanneer er langdurig verstoring was trokken de kranen met een omtrekkende beweging door het bos naar het ven, ook toen dat droogviel. Het jong sliep aanvankelijk op een slaapnest midden in het ven met aan weerszijden een ouder. Toen het ven droogviel, verhuisden ze naar de rietkraag.

Als de Kraanvogels werden verstoord, drukten ze zich en probeerden ongezien weg te sluipen. Op 22 augustus was er groot alarm onder de kranen. Ik kwam net aangereden en zag dat één Kraanvogel uit het bos kwam vliegen en een ander exemplaar in de bosrand stond. Een stukje verder kwam een Duitse herdershond uit de bosrand. Het duurde uren voordat de ouders weer terugkwamen. Gelukkig was er niets met het jong gebeurd. In de vlucht hielden de ouders contact met het jong en riepen geregeld (foto 3).

Op 5 september zag ik het jong voor het eerst vliegen. Tot en met 10 september werd er gevoerageerd op een geoogst perceel graan en daarna werd het paar waargenomen in een veel ruimer gebied.

Discussie

Het lijkt erop dat de paren die in opeenvolgende jaren aanwezig waren, in het tweede jaar vroeger tot eileg overgingen. Het paar dat in 2001 en 2002 aanwezig was, vervroegde de eileg met ongeveer een week, het paar tweemaal hetzelfde nest gebruikte, legde in 2003 twee weken eerder dan in 2002. Het legsel van het paar dat zich vestigde in 2003 is dermate laat geproduceerd (berekend op 16 mei) dat het mogelijk gaat om een vervolgpoging gaat, na het verloren gaan van het eerste legsel. Vervolglegsels zijn geen zeldzaamheid bij Kraanvogels. Tussen 1985 en 1993 werden in Schleswig-Holstein bij 26 paren met legselverlies, 14 keer nalegsels gevonden (Mewes 1999). Omdat dit paar in 2003 voor het eerst aanwezig was, zou het echter ook om een extreem laat eerste legsel kunnen gaan.

De legsels van Kraanvogels in het Fochteloërveen waren in 2001-03 aan de kleine kant (2x1, 1x2 en 2x onbekend aantal eieren). Van de vijf zekere broedpogingen waren vier succesvol en werden

Foto 3. Opvliegend ouderpaar na verstoring door loslopende Duitse herder, randzone Fochteloërveen 22 augustus 2003 (Herman Feenstra). *Ungniet pair after disturbance by straying dog, Fochteloërveen 22 august 2003 (Herman Feenstra).*

in totaal vijf jongen grootgebracht, waarvan drie in 2003. Voorlopig was 2003 daarmee het meest succesvolle jaar.

Om te nestelen selecteerden ze een van de meest onbewoonde plekken van Drenthe en de nestplaatsen waren telkens ver verwijderd van druk gebruikte zijnde wegen en paden. In 2001 lag het nest vlak bij een, vanwege de mond-en klauwzeer uitbraak, afgesloten wandelpad. Toen dit pad de het volgende jaar weer in gebruik was, verhuisden de Kraanvogels. Momenteel is het aantal paren nog dermate klein dat de vogels de meest rustige plekken kunnen selecteren. Hoewel het nieuwe paar een rustige plek had uitgezocht, werd hun activiteitsgebied verkleind door het maaien van hooiland. De loslopende hond bracht de vogels uren van slag. Dit soort verstoringen moeten niet te vaak plaatsvinden. Kuikensterfte wordt bij Duitse Kraanvogels onder meer veroorzaakt door verstoring (Mewes 1999). De tendens van natuurbeschermingsorganisaties om hun terreinen beter toegankelijk te maken voor publiek, zal kolonisatie van Nederland door Kraanvogels er niet makkelijker op maken.

Oproep:

Bij deze wil ik iedereen vragen om waarnemingen van Kraanvogels in februari tot en met augustus door te geven. Een mail met een korte beschrijving is voldoende. Ik ben ontzettend nieuwsgierig wat er de komende jaren exact gaat gebeuren en wil graag mijn steentje bijdragen om deze prachtige vogel te beschermen.

Summary: The Fochteloërveen as a nursery for Common Cranes *Grus grus*

In the 20th century, Cranes were passage migrants in The Netherlands; breeding was not recorded. This changed in 2001, when Cranes bred for the first time in the Fochteloërveen, a 2000 ha peat moor relic managed as a nature reserve along the border of the provinces of Drenthe and Friesland; a single pair raised one chick. In 2002, two breeding pairs were present, of which one raised a chick. One of the adults of the failed pair died in the course of the summer. In 2003, again two pairs were present. One pair raised two young in the central part of the peat moor, whereas the other pair started a clutch outside the core area in a small fen, surrounded by farmland (potatoes, cereals, grassland), woodlots and small heaths. This area is thinly populated. Both pairs were successful (2 and 1 young respectively). Both pairs apparently preferred remote and quiet areas, where disturbance was restricted. Nevertheless, the farmland pair had to switch its foraging area when two meadows were mowed. Also, a stray dog had a considerable effect on the behaviour of the farmland pair; both adults stayed in the fen for hours after this disturbance.

The two pairs that occupied the same breeding site in two consecutive years both showed an advancement in lay date: the successful pair of 2002 advanced its lay date by about two weeks in 2003, the failed pair of 2001 by about a week in 2002.

The expanding Crane population will run into increasing disturbance from human activities, an inevitable aspect of the dense human population in The Netherlands. As a matter of fact, even a large nature reserve like Fochteloërveen - despite its size and restricted accessibility - is not safe haven anymore. During the last decade, nature protection societies have spend a lot of energy in "selling" nature reserves to a large public, by providing media attention, new paths, signs, look-outs, excursions and parking lots, in short: opening up otherwise fully protected and large areas where nature protection used to be priority number one. Because of their vulnerability for disturbance it is still questionable whether Cranes will be able to sustain and expand this tentative population in the densely populated Netherlands, where nature protection and recreation are regarded as basically the same.

Literatuur

Feenstra H. 1999. Kraanvogels *Grus grus* in het Fochteloërveen in 1999: een poging tot broeden? Drentse Vogels 12:9-16.

Mewes, W. 1999: Zur reproduktion des Kranichs *Grus grus* in Deutschland. Vogelwelt 120: 251-259.

Adres: Fochteloërveen 10, 8428 RR Fochteloo, hermanfeenstra@hetnet.nl